

Mal Bocí: el procés per enverinament de Catalina Frau (a) Culeta

JAUME SERRA I BARCELÓ

Dosis sola facit venenum

Paracels

Resumen:

Se presenta la transcripción de un proceso criminal seguido contra Catalina Frau (a) Culeta. Fue acusada de envenenar con una manzana al joven Joan Baptista Nel·lo. Sin embargo, las investigaciones no pudieron llegar a probar su culpabilidad.

Paraules clau: procés criminal, enverinament, investigacions, culpabilitat.

Abstract

There presents the transcription of a criminal proceedings followed against Catalina Frau (a) Culeta. There was accused of poisoning by an apple the young man Joan Baptista Nel·lo. Nevertheless, the investigations could not manage to prove his guilt.

Key words: criminal proceedings, poisoning, investigations, guilt.

Introducció

Quan Jaume Riera i Sans publicà la seva obra *El cavaller i l'alcevota* (1973) aviat es convertí en un èxit editorial¹. L'autor equiparava el procés criminal que presentava amb *La Celestina* tot i que posava esment en què el relat gaudia d'una vivor que no tenia una obra de ficció, no sols pel llenguatge utilitzat, sinó perquè tot el que es relatava havia passat de veres. Certament no era el primer procés criminal de l'àmbit català que es publicava, però sí el primer que arribava al gran públic.

Si bé l'obra va gaudir de difusió popular, tengué també la virtut d'obrir als historiadors un nou món com era el dels processos criminals. Con en altres casos, Mallorca s'incorporà tard a aquesta línia de treball, tal volta per les dificultats de publicació o d'estudi de les fonts. Altres vegades ja s'ha posat esment com aquesta casta de documentació ha estat maleïda al llarg dels segles. D'una part els robatoris coetanis² o les manipulacions documentals (algunes d'elles impulsades per les més altes autoritats del Regne³), emperò també el fet que els alumnes d'escoles primàries del segle passat, i de

¹ JAUME RIERA I SANS: [Edició a cura de] *El cavaller i l'alcevota*, Barcelona, 1973

² Vegeu per exemple l'anotació que encapçala el Llibre de Sentències de la Reial Audiència de 1611-1612 (A.R.M. – AA, 432): *Adverteix.se que aquest libre fonc robat de la scrivania y tot destrossat. Se trobà a casa de un sucrer y axí faltan les provisions del mes de jener 1611 y algunes dels mesos de maig y juny 1612.*

³ Jaume SERRA I BARCELÓ: "Mallorca i la Unió d'Armes: primeres aportacions". *Randa*, 18, 1985, 25-44.

principis del present, acostumassin a aprendre a llegir amb aquest tipus de lligalls⁴, ha provocat una conservació molt fragmentària. Emperò, i especialment, es donaren profundes expurgacions curosament planificades per tal d'evitar que determinades persones o llinatges del moment es vessin tacats per les infàmies dels seus avantpassats⁵. Així es sap com el 1858, per reial ordre, fou venut l'Arxiu Criminal de la Reial Audiència a "*apaceros y boticarios*", destrucció que es va completar amb dues purgues més de 1924 i 1940.⁶ D'aquesta manera es sap que en tres successives depuracions, es feren desaparèixer dels arxius de la Reial Audiència més de 15.000 lligalls criminals.⁷

Els processos penals tenen un gran avantatge, presenten (teòricament) els testimonis literals de les persones implicades. Per aquest motiu ens donen, en primer lloc, el llenguatge col·loquial usat, sense cap tipus de retoc. De l'altra la pròpia personalitat dels interrogats provoca moltes vegades que el seu testimoni esdevengui en sí mateix en un capítol ben estructurat d'un relat o novel·la i que sols requereix una puntuació actualitzada. Finalment la realitat, la quotidianitat dels esdeveniments, persones, llocs o situacions té la virtut de traslladar-nos al passat d'una manera ràpida. Emperò aquesta virtut té una altra cara: els sobreentesos.⁸ Tant els testimonis com els escrivans no tenien necessitat d'explicar o aprofundir en termes, persones, llocs o situacions per a ells molt habituals, però que per a nosaltres esdevenen en totalment incomprensibles. I aquest fet, dificulta moltes vegades l'anàlisi.

És en aquest context que cobra força el procés criminal contra Catalina Frau (a) Culeta, acusada d'haver enverinat el jove Joan Baptista Nel·lo.⁹ Aquest lligall es va trobar

⁴ E. PALUZÍ Y CANTALAZELLA: *Guia del Artesano*. Barcelona, 1907. A la presentació de l'obra (s.p.) s'hi fa notar: *Según el Artículo 62 del Reglamento vigente de escuelas públicas de instrucción primaria elemental, «se enseñará a todos los niños a leer manuscritos, eligiendo entre éstos los que parezcan más útiles, hasta tanto que haya en abundancia cuadernos litografiados destinados á este objeto».*

En las precedentes palabras, que literalmente copiamos, se indica bien a las claras la necesidad de libros litografiados, compuestos expresamente para enseñar la lectura de manuscritos. Y en efecto, por poco que se medite, se reconocerá la inmensa ventaja de dichos libros sobre los procesos de causa civiles o criminales, y otros papeles análogos, que muchas veces por precisión se debían poner en manos de los inocentes niños, con detrimento de la moral y escaso provecho de la enseñanza, por cuanto los documentos mencionados no siempre versan sobre ideas sanas, ni están escritos en la diversidad de caracteres de letra con cuya lectura conviene se familiaricen los escolares.

⁵ ARM - MP Tom IV pp. 1.005-1.006: *No es mi objeto hoy disertar acerca del verdadero carácter, tendencias y razón de ser de los Bandejats mallorquines, así que bastan las ligeras indicaciones que preceden para que aquellos de mis lectores poco versados en este punto de nuestra Historia, o que no hayan podido leer, ni les sea fácil hacerlo los pocos expedientes originales de esta clase que escaparon de la quema o inutilización de más de quince mil ejemplares que en nuestros días vimos con dolor pueden formarse una idea de la clase a que pertenecía los individuos a que se refieren el siguiente documento [...]*

⁶ A. LE.SENNE: *Canamunt i Canavall*. Palma de Mallorca, 1982, 109-110.

⁷ ARM - MP Tom IV, p. 1.003: El propi Pasqual, ens indica com ell mateix va veure cremar més de 15.000 expedients criminals de la Reial Audiència.

⁸ Aquests sobre-entesos podien ésser molt conscients, com la sistemàtica negativa a reflectir per escrit el nom de les banderies en els processos o formar part d'un llenguatge particular, com per exemple, el dels artesans. Per aquest darrer cas, vegeu: Margalida BERNAT I ROCA: "«Secret de l'ofici». L'exemple dels tintorers (Ciutat de Mallorca – s. XIV-XVII)". *Actes del IV Congrés. El Nostre Patrimoni Cultural: El català, patrimoni de Mallorca*. Palma de Mallorca, 1997, 73-88.

⁹ S'ha obtat per aquesta grafia ja que encara es conserva a Mallorca.

ja fa anys, i tot i que cridà poderosament l'atenció i, fins i tot, divertí molt la seva lectura, no s'usà de manera significativa ja que marcava un esdeveniment molt puntual i específic d'un reduït cercle familiar. Anys després aquest procés ha estat usat per altres autors, però també per aspectes tangencials de la història.¹⁰

El procés és curt, però substanciós. El problema rau en que ni d'ell, ni d'altra documentació consultada es pot deduir el final de la història. Emperò la seva vàlua rau en la forma que tengué la Reial Audiència d'enfrontar-se amb un problema que podia arribar a ser perillós si s'estenia: l'enverinament. Emperò les persones que s'hi havien vist implicades eren de "baixa estofa": mariners i demés "gent de mal viure" del Puig de Sant Pere, alguns amb anteriors antecedents penals.

En conjunt tot sembla més el fruit de la xafarderia de corral i dels desig de venjança d'una determinada família en contra d'un assassí indeterminat. S'acusà a Catalina Frau (a) Culeta d'haver enverinat amb un poma el jove Joan Baptista Nel·lo. L'acusada negà la major: afirmà que no el coneixia. I per molt que feren els parents no aconseguiren demostrar el contrari. El resultat és un conjunt de despropòsits i d'una investigació policial feta de mala manera i amb greus llacunes. Cal suposar que l'acusada va ser absolta si bé no es pot saber si l'absolució es va deure a la clara innocència o a la impossibilitat de demostrar-ne la culpabilitat.

La madona dels verins.

Ciutat de Mallorca, 1610. La noblesa mantén una treva tàctica, malgrat que les execucions són habituals. Amb tot, hi ha una aparença de tranquil·litat i encara no ha s'ha iniciat l'escalada de violència que esclatarà una dècada després. Tot i això la pau pública és aparent. Poc a poc, les antigues banderies de Torrella i Puigdorfila, que havien assolat el segle anterior s'havien anat re-estructurant. Els dos partits, després del duel Anglada-Rossinyol de 1598, anaren reagrupant-se i mitjançant una acurada política matrimonial, preparaven una nova investida.

Poc a poc, a l'horitzó anirà eixint el primer factòtum de cada partit. Si pels Canavalls es destaca el doctor de la Reial Audiència Miquel Miralles, que no dubte en servir-se de bandolers per al seu servei particular; per part dels Canamunt comença a aparèixer don Arnau de Santacília. Serà aquest qui iniciarà l'organització de la primera colla de bandolers de gran envergadura del nou segle: la Colla de Selva. Per això, no dubtarà en influir obertament davant els tribunals i el virrei per tal d'obtenir el perdó de destacats bandolers i, fins i tot, en assaltar la presó. De fet, el seu paper protagonista provocarà el seu assassinat a traïció el 1615. Aquesta és, emperò, una altra història.

El drama és simple, tal com ho requereixen uns personatges eminentment simples. Els seus testimonis, presos gairebé literalment, denoten un llenguatge pobre, poc cultivat. No són capaços d'estructurar el seu pensament d'una manera clara, cauen en repeticions i evidents contradiccions que no degueren passar per alt els investigadors. En aquest sentit, la Reial Audiència es trobà front un dilema. D'una part, la víctima, la presumpta assassina i els testimonis eren persones poc rellevants i no calia perdre massa temps. Emperò de l'altra,

¹⁰ RAMON ROSSELLÓ VAQUER/ JAUME BOVER PUJOL: *El Sexe a Mallorca II. Notes Històriques*. Palma, 1994, 319.

la forma de la mort era molt perillosa i implicava unes possibles connotacions que calia investigar.¹¹

La víctima: Joan Baptista a. Nel·lo. Es tracta d'un jove que el 27 d'agost de 1610 hagués complit 21 anys. Alt i ben plantat, sense ombra de barba a la cara. De professió mariner, i amb algunes relacions amb altres joves de la mateixa edat i categoria com Miquel Corredor.¹² Hom desprèn del procés que tenia un cert èxit amb les dones i que en presumia ja que, segons la seva tia Nicolava Peluda, coneixia perfectament com el seu nebot *usaba carnalment* de algunes dones.

La segona protagonista és la jove filla de Bernat i Francina Martí. Aquesta donzella, que sols apareix citada indirectament, viu amb els seus pares en el Carrer Nou. Era veïnada, per tant, de Caterina Frau a. Culeta. Segons la seva mare, Joan Baptista Nel·lo la festejava i acostumava a acudir a sa casa per visitar-la. Per aquest motiu, el testimoni de la possible sogra sempre és justificatiu. Es preocupa pel que pugui dir la gent i la justícia; posa especial esment en deixar ben clar que el dia en què succeïren els fets, el jove deixà sà i estalvi ca seva, i que qualsevol cosa que passàs va ser fora del seu àmbit familiar.

Ara bé, l'altra personatge cabdal era una altra dona, Caterina Frau a. Culet o Culeta. Es tractava d'una dona jove que, segons l'àvia del mort, estava profundament enamorada del jove: "*ella volia molt de bé an el dit mon nét*" (sic). Ella mateixa diu que era natural de Manacor, on el llinatge encara avui perviu. En el seu testimoni fa constar que era una pobra donzella i que passava el seu temps en oficis femenins, com ara cosir i filar.

Amb tot, existeixen certs dubtes sobre la relació dels dos joves. Segons Nicolava Peluda, l'acusada era una dona fradina (significativament no diu donzella) que vivia en el Carrer Nou. Juntament amb ella hi vivia una altra dona (que no es citada pel seu nom en cap moment) amb la qual el mort mantenia relacions sexuals. Segons es desprèn de la seva manera de pensar, considerava la casa de les dones com a de mala fama i fins i tot assegurava que es podia tractar d'un prostíbul encobert.

Dia 19 d'agost de 1610. Segons la veu pública, Joan Baptista Nel·lo es dirigeix de jorn al Carrer Nou i entra a una casa de mala nota on hi habita una dona amb la qual aparentment manté relacions sexuals. Per alguns testimonis, Catalina Frau està dolguda; per uns altres, és ella la única amant. El jove no sols manté relacions amb una altra (a més de segurament amb ella), sinó que festeja formalment una donzella que viu gairebé porta per porta amb Catalina Frau. Quan Joan Baptista Nel·lo surt d'una casa de mala reputació ho fa amb una poma a la mà.

En el carrer l'espera Catalina Frau. Es posen a parlar i, de manera amigable, li proposa baratar la poma amb la que ella duu a la mà. Ell accedeix i li pega mossegada, malgrat que segons Catalina Mascaró «*l. [h]avia menjada en suspites*». Totd'una que la fruita penetrà en el seu estómac es sentí malalt. Es dirigí a la casa de la seva enamorada, també en el Carrer Nou. Hi arribà cap a les 10 del matí i demanà a la futura sogra que el miràs de cara, que es trobava molt marejat.

¹¹ Antonio PLANAS ROSSELLÓ *El derecho penal histórico de Mallorca*, Palma, 2001.

¹² Aquest personatge va estar implicat en un altre procés sobre el robatori a uns moriscos expulsats. Vegeu Jaume SERRA I BARCELÓ: "Entorn de l'expulsió dels moriscos: un procés per robatori", *BSAL*, 56, 2000, 261-274.

Curiosament, inicia una estranya peregrinació per diverses cases i acaba per anar no a on viu, sinó a la casa de la seva àvia. Totes les dones que venen el jove després de menjar la poma afirmaren que si dos o tres dies abans hi havia anat i aparegué amb bona cara i color, aquest dia ho va fer trasmudat. Després de diverses visites, arribà al domicili de Francina Guanyabens, s'avia, i li digué: *Jaya, yo som mort!, que tinch gran mal de ventre.*

La padrina del jove es desesperà. Feren el que sabien per calmar els dolors i, fins i tot, enviaren a cercar un metge. Entre grans dolors i vòmits, el jove cridava que li xapassin el ventrell. Poc pogueren fer. Deu dies després, morí. La notícia havia correut ràpidament per Ciutat ja que aquell mateix dia, un oficial reial, un vergueta i un escrivà acudiren a la casa de Francina Guanyabens. Revisaren el cadàver, el qual no demostrava cap ferida, interrogaren el mort segons costum i els seus parents acusaren de l'enverinament a Catalina Frau. Del carrer, s'havia passat als tribunals.

A hores d'ara es fa difícil poder saber amb seguretat quin verí es va usar. En cas de què hagués estat un enverinament provocat (i no una intoxicació alimentària, per exemple), el que cal fer és analitzar els símptomes. Ara bé, els testimonis no eren experts per poder presentar-los de manera clara. Tots estan d'acord en senyalar que els efectes foren immediats a la ingestió de la poma, cosa que ens fa pensar en una dosi relativament alta i concentrada d'un verí potent. Es posa especial esment a la mala cara i color del jove i alguns fan notar com es sentia marejat, cosa que ell confirmava quan deia que es trobava «*de mala gana*». A més d'això, el jove es queixà de gran mal al ventrell, tan intens que sovint demanava que li xapassin.

Els únics símptomes clars eren els vòmits verdosos (segurament biliars) i de sang. En principi, la substància havia atacat l'estómac i part de l'aparell digestiu. Segurament destruï teixits i òrgans, i provocà llagues amb hemorràgia interna. Malauradament els oficials reials no realitzaren més que una observació ocular. No li obriren la boca per mirar la llengua, ni observaren els ulls o palpaven el ventre com es solia fer quan hom sospitava d'un enverinament. En vista d'això cal pensar en un verí poderós com podien ser els composts arsenicals, tal com l'orpiment. Ara bé, a partir d'aquí comencen els interrogants que, per ara, no tenen resposta:

Com era que una atlota fadrina que es dedicava a filar i cosir tenia un verí, suposadament orpiment, en el seu domicili?

Com enverinà la poma?. Cal recordar que l'orpiment i altres sals arsenicals són verinoses en baixes quantitats, però de cap manera es poden subministrar dipositant la substància a la pell ja que es notaria massa. S'hauria d'haver impregnat en el seu interior i aquest fet demostraria premeditació que de cap manera es pot deduir de cap testimoni.

Com sabia l'enverinadora que el jove baixaria amb una poma? Cal recordar que enverinar-la no pot ser un procés ni automàtic ni curt.

El resultat de les investigacions.

La poca categoria documental del procés que generà aquest assassinat ja demostra la importància que les autoritats li donaren. En un moment de greus problemes de la Reial Audiència, quan els seus membres patien atemptats i altres eren subjectes de greus acusacions, la mort d'un jove pescador no semblava transcendent. Tant i més quan no

s'havia exercit d'una manera clara la violència. Emperò, la veu pública parlava de verins i aquest era un tema que començava a preocupar.

En conjunt, tota la investigació sembla un mar de despropòsits. S'empresona una persona que la remor popular ha convertit en assassina. Emperò no s'aconsegueix ni la confessió ni proves contundents. En bona part, la desídia amb què es va dur la investigació ho propicià i aquesta desídia queda comprovada per la cronologia dels fets:

1. El dia de Sant Magí (19 d'agost) Joan Baptista Nel·lo arriba a la casa de la seva àvia queixant-se molt. Segons diu, l'han enverinat aquell mateix dia amb una poma.
2. El dia de Sant Bartomeu (24 d'agost) s'envia a cercar el doctor Alcover que certifica que el jove ja era pràcticament mort.
3. El dia 27 d'agost, a sol ixent, es produïa el traspàs.

Les primeres passes de la justícia tengueren lloc el mateix dia 27 d'agost de 1610. A la casa de Francina Guanyabens es presentaren Guillem Roig, oficial reial; Vicenç Amengual, vergueta i Lluís Ginebreda, escrivà a de la Cort Criminal. Allà mateix, s'hi trobaren diverses persones i es posaren a rebre testimonis. Allà mateix interrogaren a l'àvia, Francina Guanyabens; a Francina Martí, la possible sogre; a Nicolau Peluda, sa tia, i a Miquel Corredor, mariner. A més a més, hi participaren en els actes M. Miró i el corder Antoni Pou que actuaren de testimonis

Tots aquests són coincidents i es presenten amb un bloc més o manco homogeni. Sols la possible sogra, Francina Martí, ha preparat una declaració exculpatòria. Vol deixar clar que l'enverinament no passà a ca seva. Els oficials reials es limiten a apuntar els testimonis. No hi hagué interrogatori ni intent d'aprofundir en certs punts obscurs o contradictoris. A simple vista, la identitat de la culpable no presentava dubtes.

La deixadesa es veu també amb la visura del cadàver. El trobaren en el menjador de la casa i es limiten a una descripció superficial: un home jove, d'alta estatura i sense pels a la cara. El cos estava amortallat, per la qual cosa descosiren la mortalla i s'observà que no presentava cap ferida ni cap blavura com a símptoma de violència. M. Miró i Antoni Pou juraren que es tractava del cos mort de Joan Baptista Nel·lo.

A partir d'aquest moment, i una vegada identificat el cadàver, es realitzà un ritual d'origen medieval. El vergueta Vicenç Amengual el cridà pel seu nom per tres vegades en nom del rei. I Joan Baptista Nel·lo «*per esser mort*», no contestà. En el seu nom, respongué la seva tia Nicolava Peluda dient que l'havien mort amb una poma, emperò ella no realitzà formalment cap identificació de la possible assassina tota vegada que ja abans tots els testimonis ho havien fet.

Des d'aquesta primera tongada de testimonis es noten les disfuncions. En cap moment es decideix interrogar a la possible promesa. A la casa hi havia M. Miró i Antoni Pou que vuit dies abans havien vist el mort, bo i sa. Però es limitaren a identificar el cadàver. No se'ls interrogà. Tampoc s'interrogà, com ja s'ha dit, a altres persones que són esmentades per altres testimonis.

Pel que sembla, Catalina Frau va ser empresonada poc temps després. Amb tot, la recerca de proves anava lenta. S'ha d'esperar al 25 d'octubre següent per trobar un altre testimoni: el paraire Gabriel Coll. Cinc dies després (30 d'octubre) s'interrogà a Catalina

Mascaró de la qual no se'n té dades certes de la seva relació amb el mort o amb els fets, a no ser que «n'era un poc parenta». Malgrat el seu testimoni, no aconseguí aportar cap dada fiable sobre l'autoria.

Tan sols en alguns casos, especialment els darrers, es demanà protocol·làriament qui podia confirmar el seu testimoni. No va esser fins el 5 de novembre quan el doctor Pere Serra interrogà a Catalina Frau. Com s'ha dit, ho negà tot, desmuntant de socarrel tota l'acusació. No existien proves fefaents, per més que el carrer ja havia sentenciat.

Emperò Pere Serra es negava de deixar-la amb llibertat. Acudint al principi de què qualsevol persona és culpable pel simple fet d'esser acusada, la mantenia a la presó. El 10 d'octubre, quan a la següent visura de la presó no l'alliberaren, Catalina Frau demanà que l'amollassin ja que es trobava empresonada de manera injusta. Una nota marginal diu que el doctor Roig no havia aconseguit cap novetat dels seus parents malgrat que els hagués intimat.

Passà més d'un més. El 20 de novembre, s'ordenava que una nova petició d'alliberament de l'acusada es remetés a Pere Serra. Aquest decidí donar-li per presó tota la ciutat amb la condició de signar sagrament i homenatge i aportar una fiança de 25 L. Aquesta quantitat era una petita fortuna per una fadrina que vivia de filar i cosir. En conseqüència, no pogué sortir.

El 3 de desembre presentava una altra petició. Al·legava que era persona pobra i que ni ella tenia 25 lliures ni havia trobat fiador. En aquest cas, ja proveí la resolució el doctor Ramon de Verí i sembla que ordenà el seu alliberament. Havien passat prop de cinc mesos des dels esdeveniments. No s'havia aconseguit trobar el culpable, ni trobar proves acusatòries clares contra Catalina Frau.

El document

El procés seguit contra Caterina Frau a. Culeta es conserva a l'Arxiu del Regne de Mallorca, secció Criminal de la Reial Audiència. La signatura antiga era CR XVI/10 i l'actual AA 980/10. Es tracta d'un curt lligall sense tapes integrat per un sol quadernet de 9 fulls de paper.

Com en altres lligalls d'aquestes característiques, es tracta d'una sèrie de fulls de papers que, originalment, formaven documents diferents i que varen ser enquadrats plegats. S'iniciaven amb els testimonis, de tal manera que els darrers folis d'aquesta primera part quedaren sense usar. A la part central s'hi posaren les tres peticions de l'acusada. Per això, els darrers folis d'aquests documents, a la part superior posen habitualment *Catalina Frau*.

Malauradament, tota la part inferior conté una gran taca d'humitat, cosa que dificulta molt la seva lectura (fins i tot amb llum negra). Aquest "accident" és més notable en els primers folis ja que fa il·legibles paraules i, especialment, les darreres línies. Amb tot, a partir del foli 3, aquesta dificultat s'esvaeix, tant pel fet que la humitat ja no atacà el paper tan profundament, com perquè la lletra és d'un nou escrivà que utilitzà una tinta més intensa.

La distribució del document és la següent.

Foli 1.	Testimoni de Francina Guanyabens.
Foli 1 v.	Testimoni de Francina Martí.

Foli 3.	Testimoni de Nicolau Peluda.
Foli 3 v.	Testimoni de Miquel Corredor.
Foli 4.	Visura del cadàver.
Foli 5.	Testimoni de Gabriel Coll.
Foli 5 v.	Testimoni de Caterina Mascaró.
Foli 6.	Interrogatori de Catalina Frau .
Foli 7v.	Buit.
Foli 8.	Petició d'alliberament de Catalina Frau.
Foli 8 v.	Buit.
Foli 9.	Buit.
Foli 9v.	Buit.
Foli 10.	Segona petició d'alliberament de Catalina Frau.
Foli 10 v.	Buit.
Foli 11.	Petició d'alliberament de la fiança de 25 L.

Críteris de transcripció.

Per a la publicació del document s'han usat els següents críteris.

1. S'ha respectat la grafia original, excepte la duplicació de consonants a principis de paraula.
2. S'han desenvolupat les abreviatures.
3. S'han normalitzat les majúscules i minúscules.
4. S'han posat les comes, punts i comes i altres signes de puntuació necessàries per tal de fer més llegible el text.
5. Les paraules s'accentuen d'acord amb les normes ortogràfiques actuals.
6. Els apòstrofs i guionets s'han substituït per punts.
7. Les paraules de lectura dubtosa s'han indicat amb un (?).
8. Les paraules o fragments reconstruïts s'indiquen entre claudàtors [].
9. Les interlineacions s'indiquen entre barres inclinades //.
10. Els punts suspensius indiquen paraules o fragments il·legibles.

Foli 1.

Die sabbati XXVII mensis augusti

Anno a nativitate Domini MDCX.

Francina Gonyabens, viuda; testis denuntians quod juravit in manu et posse magnifici Petri Serra, regiis consiliarii, doctoris ad dominum Deum dicere veritatem,

Interrogata. Et dix: lo que denuntie a la règia cort és que lo die de Sant Magí més propassat Juan Baptista Nel·lo, mon net, fadrí de edat de vint.y.un any[s], que lo die d.evuy lo[s] feya, vingué en casa mia y dix.me:

- Jaya, yo som mort!, que tinch gran mal de ventre.

Y aquí matex se agegué; y yo li doní ayguardent per veure si li pasava y aquí matex la va vomitar de manera que lo die de Sant Bartomeu més proppassat fiu venir lo doctor Alcover que dix que lo dit mon net ya era mort; y axí lo die de vuy a mitje hore de die lo dit món net és mort [... ..] en lo decurs de la malaltia el dit mon net digué a [... ..]

F. 1 v.

que.l havien amatzinat ab una poma que Catherina Culet, dona soltera, li havia donada y que ell la havia menjada y que la dita Catherina Culet li havia donada dita poma per enveja que tingué de què va veure exir an el dit mon net de casa de una altra dona, també soltera, perquè ella volia molt de bé an el dit mon net y ell no feya cabal de ella. Y axí per malaltia y enveja li donà dita poma, de què veig que és mort y sempre (deu dies que [h]a viscut) se és quixat del ventre y cridava que li ubrissen lo ventrell. Contra la qual Catherina Culeta fas tota la instàntia que [puch] y supplique a la justícia que sia castigada conforme ses culpes.

Fuit sibi lectum.

Dicto die.

Francina Martina, usor Bernardus [... ..]

Foli 2.

dicere veritatem.

Interrogata sup curie predictis. E dix:

Lo que sé del que.m demanen és que Juan Baptista Nel·lo, mariner, acostumava de venir ordinàriament en casa mia, per ocasió que festejava una filla mia, donzella. Y dos o tres dies antes de la festa de Sant Matgí més proppassada, lo dit Joan Baptista Nel·lo me vingué en dita ma casa a unes tres hores de dia, sà y molt bo, de tots son cors; y anasse.n de aquexa manera sà y molt bo y fresch de cara. Y aquex matex dia, a qualque hora a passar de sol, me tocà en dita ma casa y aquí matex, que fonch arribat, me va dir que.l miràs de cara que.s trobava molt [maragat (?)], després ençà que se.n era anat de casa. Y yo.l mirí y viu que stava tot trabucat de color y que no tenia les colors que acostumava de tenir y tenia com se.n va anar de dita ma casa aquell matex dia y [que en veure.l /de aquella manera/ li vaig dir què]

Foli 2 v.

tenia, que estava molt trabucat de color. Y ell me respòs que es trobava de molt mala gana. Y no.m digué altra cosa perquè yo no.l vaig interrogar de res. Y axí, lo dit die de Sant Magí se agegué an el llit, en casa de Francina Gonyabens, se àvia, y al temps que agegut yo y som anada moltes vegades a veure.l y sempre deya que.l xapassen lo ventrell, que allí tenia lo mal. Y veig que lo dit Juan Baptista Nel·lo, lo dia de vuy, a mitje hora de dia, és mort. Y Nicolava Peluda y Damiana Salvana me [h]an dit que lo dit Juan Baptista Nel·lo lo havie dit que ab una poma que una li havia donada lo havien mort. Y nomenaven la dona.

Fuit sibi lectum.

Foli 3.

Dicto die.

Nicolava Peluda, vídua, testis citata que juravit ut supra dicere veritatem et &.

Interrogata super curie preventis. Dix:

Lo que pasa és que circa de deu dies, fa poch més poch manco, que Juan Nel·lo, mon nebot, pascador, vingué en casa mia ont habitava y me dix que era pujat alt de la casa de una dona qu.està al carrer nou, que no la nomenà, y dix que està de casa al carrer nou que he hoït a dir que.s diu Catherina Culeta y que allí, en dita casa, hi avia una altre dona ab la

qual ell usa carnalment y que la dita dona, dich que.s diu Catherina Culeta, lo cridà per enveja, perquè.n astava anemorada de ell y li donà una poma. Y que ell la manjà y que la matexa ora fonch farir de mal de ventrel. Y dix que.l avia matzinat ab dita poma. Lo qual sempre cridava del ventrell, dien[t] que dita dona , qui jo després he entès a dir se diu Catherina Culeta, l.[h]avia matzinat. Y lo dit Joan Nel·lo és mort vuy, lo present die, a mitja ora de die y aquí mateix que dit mon nebot

Foli 3 v.

me dix que era matzinat jo li doní a beure oli y vomità moltes coses verdes. Y sempre dix que dita dona l.[h]avia matzinat ab dita poma lo qual jo he sentit dir que es diu Catherina Culeta. Y assò és lo que pasà.

Fuit sibi lectum.

Dicto die.

Michell Corredor, mariner, testimoni citat, lo qual ha jurat ut supra dicere veritatem.

Interrogatus super curie preventis. Dix:

Lo que passa és que jo sebí que Juan Nel·lo, mariner, estava malalt y vaig.lo anar a veure perquè era amich meu, lo qual trobí malalt en casa de sa àvia, lo qual se dolia molt del ventrell y lensava moltes fleumes per la boca, verdes, com a limach[s] y sanch. Y yo li diguí què era lo que tenia y dit Juan Nel·lo me contà que ell era pujat alt de una casa del Carrer Nou y que com va axir de aquella casa, Catherina Frau àlies Culeta lo cridà, que està prop de casa y prop de la casa de ont ella era axit. Y que.y anà y li dix si volia baratar una poma que ell tenia en man ab una altra poma que dita Catherina Frau àlies Culet tenia y que la barataren. Ço és: que la dita Catherina

Foli 4

Frau àlies Culet li donà la poma que ella tenia en mans y que ell li donà la sua. Y que la manjà. Y que aquí mateix se sentí ferit de molt fort mal de ventrell. Y deya que la dita Catherina Frau àlies Culet l.[h]avia matzinat ab dita poma. Lo qual dit Joan Nel·lo és mort vuy dematí de dit mal. Y assò és lo que passà.

Fuit sibi lectum.

Dicto die.

/Guillem Roig, oficial reial; Vicens Amengual, vergueta y yo, Luís Ginebreda, un dels escrivans de la cort criminal/

Constituïts personalment en la illa del Pou, al Puig de Santa Creu, en casa de Francina Gonyabens, vídua, y a un menjador de dita casa fonch vist y atrobat un cos de home mort; de alta estatura, amortallat, lo qual fonch descusit y fonch vist esser jove, sens fil de barba, de edat conforme llur aspecte, de vint.y.un anys y no tenir gènere de ferida alguna en tota sa persona, ni blavura alguna. Lo qual cos de home mort, segons migensant jurament de M. Miró y Antoni Pou, corder de offici, qui juraren y digueren esser dit cos

Foli 4 v.

de home mort Juan Baptista Nel·lo, mariner, y que havia vuyt dies que l.havian vist sà y molt bo de tot son cos y que aleshores lo veyen mort y fret, sens ferida alguna. Y per més verificació de la mort de aquell fonch cridar per lo dit Vicens Amengual, vergueta, per tres vegades, more solito, anomenant.lo per son nom, dient:

- Joan Baptista Nel·lo, qui te [h]a mort?

Y per esser mort y ferit no respongué cosa ninguna. Ans bé, per aquell respongué Nicolaua Peluda, sa tia, la qual digué ab alta veu que dit Juan Baptista Nel·lo, son nebot, li havia dit que Catherina Culet li havia donada una poma y que ell la havia menjada y que ab dita poma lo havia amatzinat. Y aquí encontinent, fonch permés que lo dit cos de home mort fos lliurat en ecclesiàstica sepultura. Anima eius in pace resquiescat. De les quals coses etc. &.

Testes predictius.

Foli 5.

Die Lune XXV mensis octobris MDX

Gabriel Coll, parator, testes citatis juravit ad dominum duum eis processum magnifici Petri Serre Regio Consilium Domini dicere veritatem.

Interrogatus super curie preventis. Dix:

Lo que passa és que lo die de Sant Bartomeu proppassat, ha mig die, jo.m trobava en casa de Francina Guanyabens a hont geia malalt Joan Baptista Nel·lo son net, ab companyia de Nicolaua Peluda y Damiana Salvana, lo qual Joan Batista Nel·lo se queixava molt del ventrell y deia que del dia que menjà una poma que li havia donada una dona, y no me dix quina dona, stava mal del ventrell. Y après, al cap de quatre dies, dit Nel·lo morí; y deye el vulgo que era stat matzinat ab la poma que havia menjada. Y açò és la veritat de lo que sé, que no sé altra cosa.

Interrrogat qui pot ser testimoni.

Dix dita Nicolava y Damiana Salvana eren present com dit Joan Batista *Nel·lo*

F. 5 v.

dix dites paraules per mi dites dessús.

Fuit sibi lectum

et perseveravit.

Die sabbati XXX mensis octobris MDCX.

Catherina Mascarona, domicella, testis citata juravit ad dominum dum in posse magnifici Petrus Serre Regia Corte Dominum dixere veritatem.

Interrogata super causa preventis . Dix:

Lo que sé del que.m demanen és que haurà un mes y dies que Juan Batista Nel·lo, cert die passà per casa de molt mala gana y yo, per esser.li un poch parenta, diguí.li com així anava malalt y ell dis.me que una dona li havia dada una poma y que l. [h]avia menjada en suspites y li havia fet mal. Y jo demaní.li qui era la dona. Y ell dix.me que la fora conèixer, y axí no la anomenà. Y après, volent.lo anar a veure, lo diumenge següent, sebí que morí lo dissapte del mateix diumenge y lo mateix dissapte trobant.

Foli 6.

me jo al portal de ma casa, xarrant ab Toni Victorià, fill de Onofre Victorià, passà una jove abrigada ab mantell, y dix.me dit Victorià que dita jove era la que deyan havia matzinat lo dit Joan Batista Nel·lo, la qual jove, si la veiés, la conaxaria. La qual tenc /entés/ és en presó. Y no sé res mes.

Fuit sibi lectum
et perseveravit.

Die veneris quinta mensis novembris

Anno a nativitate Domini MDC.

Per magnificum Pertum Serra Regius Consiliarum doctorem fecit (?) processum ad exigendum depositionem sequentem.

Catherina Frau, rea deponens in facto suo, sive juramento in alieno vero ut testis cum juramento proprio dicere veritatem.

Et que, ut dixit est minor XXV anni, major vero XXIII fuit provisum de curatore in persona Raphaelis Borrás, carcerarii, qui juravit.

Interrogada diga, ella deposant, com se anomena, de hont és natural y si és fadrina ho casada, ho dona soltera y de què viu

Foli 6v.

y si sap la causa perquè està presa y la fan deposar com a delada.

E dix: Jo.m nomen Catherina Frau y som natural de la vila de Manecor y may he tingut marit y he viscut de mon treball com és filar y cusir y no sé perquè estich presa ni porque.m fan deposar com a delada.

Interrogada que diga si [h]a conegut a Joan Baptista Nel·lo, mariner, y si [h]a tingut amors desonestats ab aquell.

E dix: No l.he conegut ni sé qui és y axí no puch haver tingut amors desonestats ab ell.

Interrogada que diga si lo die de la festa de Sant Magí més propassada que tingué de veure an el dit Joan Baptista Nello de una casa de certa dona soltera, si li donà una poma ab la qual va amatzinar que no visqué sinó deu dies.

E dix: Yo no sé res ab lo que.m demanen ni he donada poma a /n.el dit Joan Baptista Nel·lo/ ni tampoch lo conech

Foli 7.

conforme he dit ab altre interrogatori.

Fuit sibi lectum et perseveravit
presente dicto curator.

Foli 8.

Il·lustríssim Senyor:

Catherina Frau ha molts mesos que està detinguda en los càrcers reals perquè pretén lo Procurador Fiscal que sabia en lo metzinar de Joan Nel·lo supposant que dit Nel·lo és mort entosat o metzinat. E com, Il·lustríssim Señor, ni lo predit Nel·lo sia mort de tosech,

ni esta pobra dona sàpia cosa en tal negoci ni hy hage hi puga haver qui tal diga en veritat; supplica, per tant, a Vostra Senyoria Il·lustríssima se servesca manar.la excarcerar y restituir en sa llibertat que absque.

Altissimus.

[Nota al marge]

Mit (?) a la present dins 3 dies. A 10 octubre 1610. Doctor Roig ha intimat a tots sos parents y fins vuy no han dit res.

Foli 10.

Il·lustríssim Senyor.

Catherina Frau [h]a més de tres mesos que fonch posada en los presents càrcers reals sobre certa informació fiscal de què ella havia donada una poma a Juan Baptista Nel·lo y lo havia amazinat. E com, Il·lustríssim Senyor, dita Frau sia insonta (sic) y sens culpa de tal delictes y haja tant temps que patex quant crumalment (sic) pot, supplica a Vostra Senyoria Il·lustríssima sia de son servey manar, atesa la sua insontia (sic) que sia treta de dits càrcers que [h]u rebrà mercè particular de Vostra Senyoria Il·lustríssima.

Altissimus.

Remmittat magnificus Petrus Serra Regia Cancelleria Doctor que super superior (?) debitus provideat.

Provissa per ad mo (?) magnificus Michaellem Martines de Villar. Ber (nardus ?) Cars die 20 novembris 1610. [Regia Cancelleria ?] dictus die et anno insequendo (consolationem ?) in regia visita facta providet quod Catherina Frau (rodaf?) [...] indone manu (lett.) (an) factos intra muros presentis civitates ad penam viginti quinque librarum.

Serra.

Foli 11.

Il·lustríssimus Dominus ett.

Ihesus.

Catherina Frau representa a Vostra Senyoria Il·lustríssima y son Real Concell que haurà circa de un mes [es]tà provehida de ser extreta dels presents càrcers ab fiança de vint-y-sinch lliures y com, Il·lustríssim Senyor, la dita supplicant sia pobríssima y no tròpia dita fiança y estiga aparellada a jurar.ho y patesca en extrema manera en dits càrcers per lo que damana y supplica a Vostra Senyoria Il·lustríssima y son Real Concell manar traure.la dels dits càrcers reals que ademes quare que licet.

Altissimus.

Jo [an] Moll

Provideat: Nobili dominum Reymundo de Veri Regium Consilium Doctorem qua in [presentis] supplicantis debitus provideat.

Provisa [...] magnificus Marti[nez] del Villar (Ber) (com) die 3 decembris 1610 Magnificus.

Martinez.

Ihesus.

Dicto die, insequendo conclusionem in regia visita factam providet quod Caterina Frau (tradeat ?) sub sacramento et homagio (atestata, arrestata ?) per presentem civitate ad penam 25 L. Trexequat hic et non alia facta sub 20 novembris proxime preteritis.

Doctor R[aymundus] Veri.

Sub die 3 decembris 1610 Catalina Frau fac(tam) (h^o) unde
Foli 11 v.
prestitum manu et pose Bart[holomeus] Roig Cap[ut] excubi[liarii].